

ANALIZA POZYCJI POZABILANSOWYCH SEKTORA BANKÓW KOMERCYJNYCH W LATACH 1998–2001

Znaczenie operacji pozabilansowych było przez długi czas relatywnie niewielkie i władze nadzorcze krajów wysoko rozwiniętych nie przywiązywały zbyt dużej wagi do oceny tej sfery działalności banków. Jednak dążenie banków do przeniesienia części swoich operacji „poza bilans” w celu zwiększenia wartości wskaźników kapitałowych¹⁾ oraz wzrost popularności instrumentów pochodnych przyczyniły się do wzrostu zainteresowania oceną pozycji pozabilansowych²⁾. W 1988 roku Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego zaproponował mierzenie wypłacalności banków za pomocą współczynnika wypłacalności, w którym fundusze własne odnoszono nie tylko do aktywów odpowiednio skorygowanych o wagę ryzyka, ale również do zobowiązań pozabilansowych, którym także przypisano wagi ryzyka³⁾. W następnych latach postępował dalszy rozwój operacji pozabilansowych (głównie instrumentów pochodnych), co wymagało doskonalenia oceny tej sfery działalności bankowej.

W polskim systemie bankowym operacje pozabilansowe stopniowo zyskiwały na znaczeniu. W 1997 roku relacja wartości zobowiązań pozabilansowych do aktywów przekroczyła w sektorze banków komercyjnych 50%, a na przełomie lat 1999 i 2000 wartość tej relacji wynosiła już ok. 100%, by dalej powiększać się w szybkim tempie. Wobec tak dynamicznego rozwoju operacji pozabilansowych wskazane jest bliższe przyjrzenie się im, aby ocenić ich znaczenie dla działalności banków, w tym dla ich bezpieczeństwa.

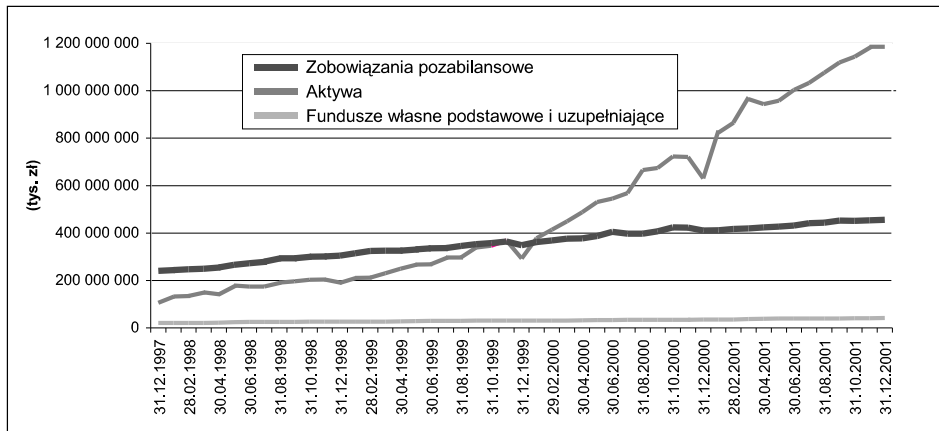
Poniżej omówimy dynamikę i strukturę każdego rodzaju pozycji pozabilansowych, ze szczególnym uwzględnieniem udzielonych zobowiązań pozabilansowych i instrumentów pochodnych, oraz znaczenie i strukturę wyniku wypracowanego przez banki na tych operacjach. Analiza obejmuje okres od 31 grudnia 1997 roku do 31 grudnia 2001 roku, przy czym w przypadku instrumentów pochodnych okres analizy jest krótszy (od czerwca 1999 roku), ze względu na brak danych we wcześniej przygotowywanych przez banki miesięcznych sprawozdaniach finansowych, przekazywanych do NBP.

Zobowiązania pozabilansowe ogółem

W analizowanym okresie można było zaobserwować istotny wzrost wartości zobowiązań pozabilansowych ogółem (rys. 1), a tym samym ich znaczenia w działalności banków. Odnotowany wzrost był znacznie wyższy niż dynamika aktywów oraz

Bezpieczny Bank

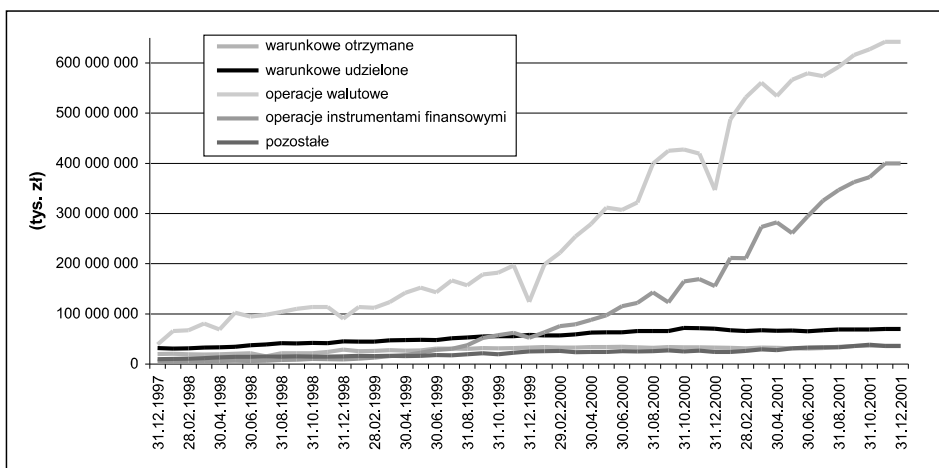
Rysunek 1. Zobowiązania pozabilansowe netto w porównaniu z aktywami i sumą funduszy podstawowych i uzupełniających w okresie 31.12.1997–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

funduszy własnych podstawowych i uzupełniających. Podczas gdy na koniec 1997 roku zobowiązania pozabilansowe stanowiły 43,9% w relacji do aktywów i 507,7% w relacji do funduszy własnych podstawowych i uzupełniających, to już w lipca-

Rysunek 2. Wartość zobowiązań pozabilansowych w okresie 31.12.1997–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

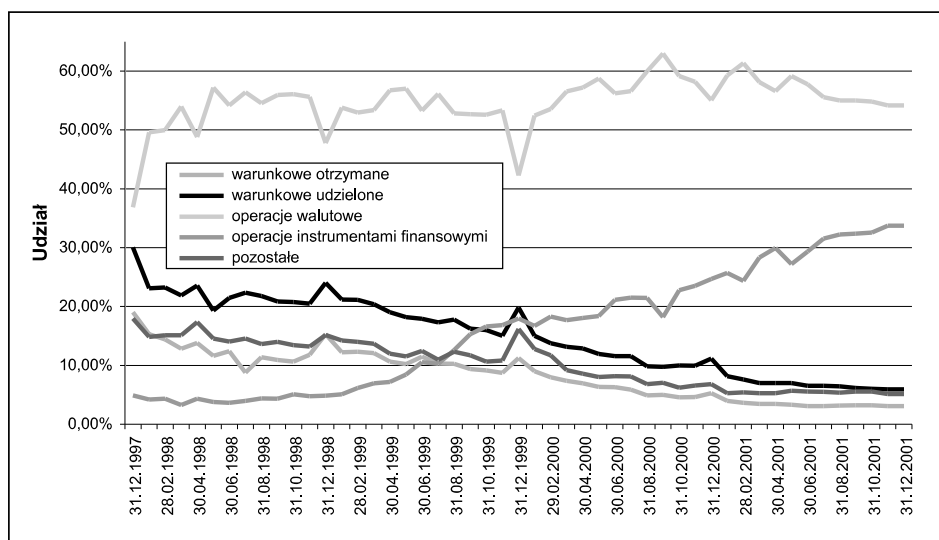
Konsultacje dla banków

dzie 1999 roku przekroczyły one wartość aktywów, a na koniec 2001 roku wyniosły 229,1% aktywów i 2.845,7% funduszy własnych podstawowych i uzupełniających.

Rysunek 1 wyraźnie wskazuje na znaczne wahania wartości zobowiązań pozabilansowych w ostatnich miesiącach 1999 i 2000 roku. Było to spowodowane zamknięciem roku obrachunkowego banków oraz obawami banków związanymi z efektem roku 2000. Największy wpływ na spadki te miały operacje walutowe (rys. 2).

Wśród głównych pozycji składających się na zobowiązania pozabilansowe ogółem najszybciej, w analizowanym okresie, zwiększała się wartość operacji instrumentami finansowymi (o 6.264,0%) oraz operacji papierami wartościowymi (o 2.602,9%). Największa pod względem wartości nominalnej była pozycja „operacje walutowe”, co obrazują m.in. wskaźniki struktury (rys. 3), a jej wzrost był porównywalny ze wzrostem zobowiązań pozabilansowych ogółem (o 1.642,6%).

Rysunek 3. Struktura zobowiązań pozabilansowych w okresie 31.12.1997–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

W przypadku pozostałych pozycji⁴⁾ w latach 1998–2001 można obserwować było jedynie niewielki wzrost. Jednocześnie ich łączny udział w sumie zobowiązań pozabilansowych zmniejszył się z ponad 58,2% na koniec 1997 roku do niecałych 13,6% na koniec 2001 roku. Szczególnie istotnie zmniejszyło się znaczenie zobowiązań pozabilansowych udzielonych (z ponad 30% na koniec 1997 roku do niespełna 6% na koniec 2001 roku). W analizowanym okresie najbardziej zwiększyło się znaczenie operacji instrumentami finansowymi: z 4,9% do 33,8% sumy zobowiązań pozabilansowych.

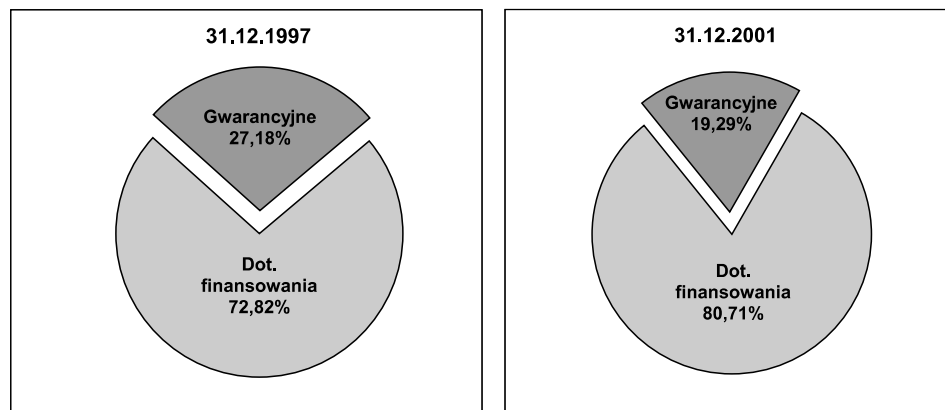
Zobowiązania pozabilansowe udzielone

Zobowiązania pozabilansowe udzielone generują dla banków ryzyko kredytowe o charakterze zbliżonym do portfela kredytowego. Najistotniejsza różnica polega na braku pierwotnego zaangażowania finansowego ze strony banku, które wystąpi jednak w przypadku konieczności realizacji udzielonego zobowiązania pozabilansowego.

Na koniec 1997 roku zobowiązania pozabilansowe udzielone były drugą co do wartości, po operacjach wymiany, pozycją zobowiązań pozabilansowych. W latach 1998–2001 ich wartość zwiększyła się o 121,5% do poziomu 71.914.670,1 tys. zł. Oznacza to ponad 8-krotnie niższy wzrost niż zobowiązań pozabilansowych ogółem. W efekcie ich udział w zobowiązaniach pozabilansowych udzielonych ogółem zmniejszył się z 30,1% do 5,9%.

W analizowanym okresie zmieniła się również ich struktura przedmiotowa i podmiotowa (rys. 4 oraz 5). Można zaobserwować tendencję spadku udziału zobowiązań pozabilansowych udzielonych o charakterze gwarancyjnym. W latach 1998–2001 ich udział w zobowiązaniach pozabilansowych udzielonych zmniejszył się z 27,2% do 19,3%, co oznacza, iż klienci banków w stosunkowo większym stopniu byli zainteresowani zwiększaniem poziomu linii kredytowych niż poręczeniami, gwarancjami czy akredytywami eksportowymi.

Rysunek 4. Podział przedmiotowy zobowiązań pozabilansowych udzielonych według stanu na 31.12.1997 i 31.12.2001 r.

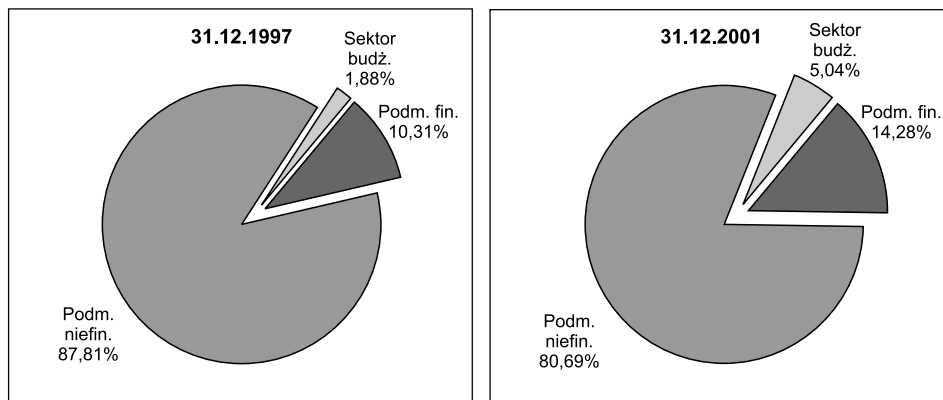

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Badając strukturę podmiotową zobowiązań pozabilansowych udzielonych można stwierdzić, iż w największym stopniu zwiększyła się wartość zobowiązań pozabilansowych udzielonych sektorowi budżetowemu i podmiotom finansowym: odpowiednio o 605,3% i 313,0%. Pozytywnie należy ocenić wzrost znaczenia tych pierwszych, gdyż zostały udzielone stabilnej i stosunkowo bezpiecznej grupie klientów. Nadal

Konsultacje dla banków

Rysunek 5. Podział podmiotowy zobowiązań pozabilansowych udzielonych według stanu na 31.12.1997 i 31.12.2001 r.

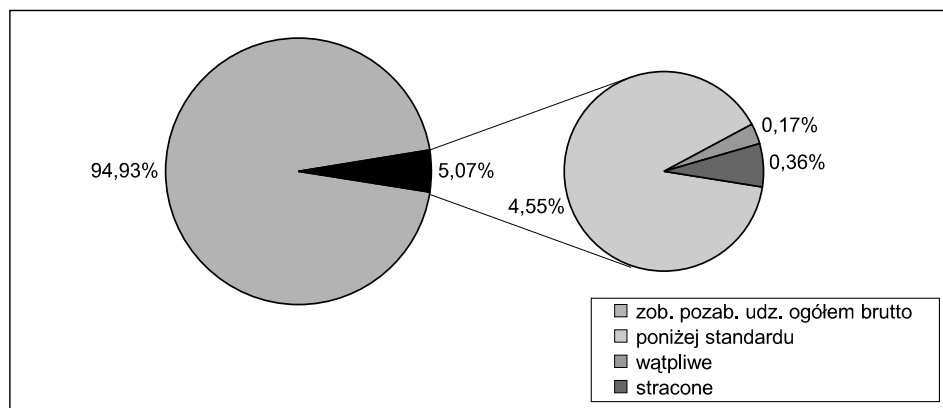

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

jednak najważniejszym ich „odbiorcą” są podmioty niefinansowe, na które przypadało na koniec 2001 roku 80,7% zobowiązań pozabilansowych udzielonych.

W latach 1998–2001 można było zaobserwować wzrost wartości **zobowiązań pozabilansowych udzielonych zagrożonych**. Zwiększyły się one o 257,0% (z poziomu 1.624.447,0 tys. zł na koniec 1997 roku do 5.798.915,9 tys. zł na koniec grudnia 2001 roku). Oznacza to o 131,0 punktów procentowych wyższą dynamikę niż w przypadku zobowiązań pozabilansowych udzielonych brutto. Szczególnie wysoki wzrost nastąpił w IV kwartale 2000 roku oraz w III kwartale 2001 roku odpowiednio o: 30,8% oraz 38,8% w porównaniu z 7,1% i 5,1% wzrostem zobowiązań

Rysunek 6. Struktura zobowiązań pozabilansowych udzielonych według stanu na 31.12.1997 r.

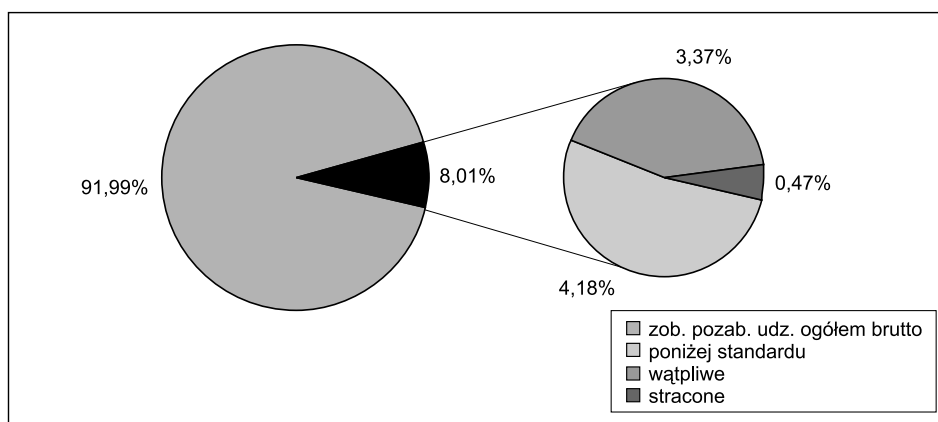
Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Bezpieczny Bank

pozabilansowych udzielonych ogółem. W stosunku do końca grudnia 1997 roku udział zobowiązań pozabilansowych udzielonych zagrożonych w sumie zobowiązań udzielonych zwiększył się o 2,9 punktu procentowego do poziomu 8,0% (rys. 6 oraz 7).

W analizowanym okresie istotnie pogorszyła się struktura jakościowa zobowiązań zagrożonych. Najwyższy wzrost nastąpił w przypadku zobowiązań pozabilansowych udzielonych wątpliwych (przekwalifikowane z poniżej standardu), co miało swoje odzwierciedlenie w wysokości salda rezerw na zobowiązania pozabilansowe (rys. 7).

Rysunek 7. Struktura zobowiązań pozabilansowych udzielonych według stanu na 31.12.2001 r.

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Pogorszenie struktury zobowiązań pozabilansowych udzielonych dokonało się w największym stopniu w II połowie 1998 roku. Po okresie stabilizacji w 1999 roku i w I połowie 2000 roku struktura zobowiązań pozabilansowych pogorszyła się ponownie w II połowie 2000 roku. Na koniec 2001 roku (rys. 7) struktura jakościowa była zbliżona do wykazywanej w okresach wcześniejszych.

Tabela 1. Jakość zobowiązań pozabilansowych udzielonych w podziale podmiotowym

	31.12.1997	31.12.2001	Zmiana (w p.p.)
Wskaźnik jakości zobowiązań pozabilansowych udzielonych, w tym:			
dla podmiotów finansowych	2,74%	3,47%	0,73%
dla podmiotów niefinansowych	5,42%	9,26%	3,84%
dla budżetów	1,80%	0,93%	-0,87%

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Konsultacje dla banków

Najgorszą jakością charakteryzowały się zobowiązania pozabilansowe udzielone podmiotom niefinansowym (przypadało na nie ponad 93% zobowiązań pozabilansowych udzielonych zagrożonych). W latach 1998–2001 również w tej grupie podmiotów odnotowano najsilniejsze pogorszenie jakości. Ze względu na ich znaczny udział w zobowiązaniach pozabilansowych udzielonych ogółem miało to istotny wpływ na kształtowanie się jakości wszystkich zobowiązań pozabilansowych udzielonych. W analizowanym okresie najlepszą jakością charakteryzowały się zobowiązania pozabilansowe udzielone budżetom. Tylko w przypadku zobowiązań pozabilansowych udzielonych tej grupie podmiotów odnotowano poprawę jakości.

Ze względu na znaczną kwotę pomniejszeń zobowiązań pozabilansowych zagrożonych o zabezpieczenia (których wartość w przypadku niektórych banków przekraczała 100% kwoty zobowiązań pozabilansowych zagrożonych) oraz ze względu na to, iż na niektóre zobowiązania pozabilansowe udzielone zagrożone nie jest wymagane tworzenie rezerw, rezerwy celowe na zobowiązania pozabilansowe wzrosły w znacznie mniejszym stopniu niż zobowiązania pozabilansowe zagrożone. W porównaniu z końcem 1997 roku przyrost wyniósł 43,6%, tj. o 213,4 punktu procentowego mniej niż zobowiązania pozabilansowe udzielone zagrożone w analogicznym okresie.

Zobowiązania pozabilansowe otrzymane

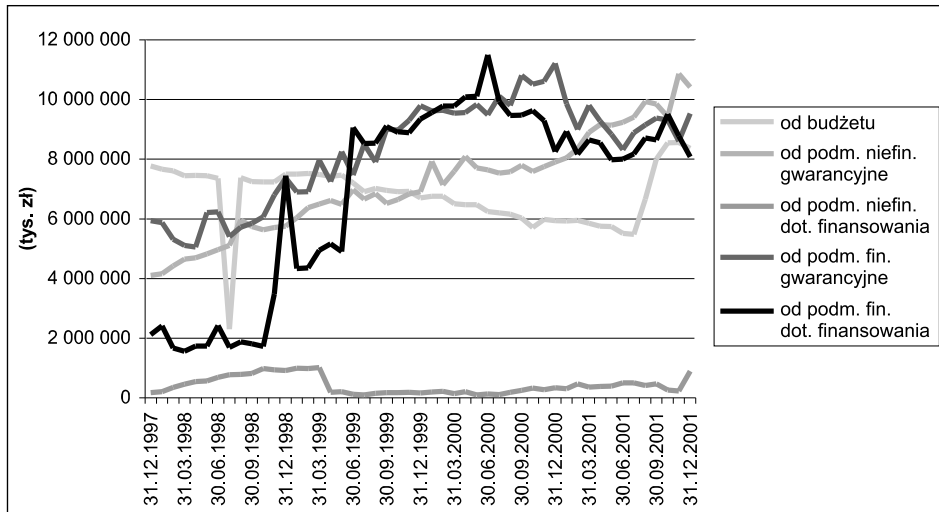
Wartość zobowiązań pozabilansowych otrzymanych była jedną z najwolniej rosnących wśród pozycji zobowiązań pozabilansowych. W okresie od 31 grudnia 1997 roku do 31 grudnia 2001 roku zobowiązania te wzrosły o 83,1%, tj. o 806,8 punktu procentowego mniej niż średnio zobowiązania pozabilansowe. Jakkolwiek w przypadku większości pozycji zobowiązań pozabilansowych zarysowały się wyraźne tendencje, to zobowiązania pozabilansowe otrzymane charakteryzowały się w analizowanym okresie znaczną zmiennością. Do końca lipca 2001 roku można było zauważyć zmniejszające się znaczenie (najważniejszej na koniec 1997 roku pozycji) zobowiązań pozabilansowych otrzymanych od budżetu (rys. 8). Zjawisko to oznaczało sukcesywne ograniczanie gwarancji udzielanych przez Skarb Państwa. Tendencja ta uległa odwróceniu w okresie sierpień–grudzień 2001 roku, kiedy to budżet udzielił wysokiej gwarancji jednemu z dużych banków.

Na uwagę zasługują również zobowiązania banków otrzymane od instytucji finansowych. Ich wzrost do końca I półrocza 2000 roku wiązał się z dążeniem do wzmocnienia spółek–córek banków zagranicznych rozwijających swoją działalność operacyjną w Polsce oraz ze wzmocnieniem banków przejmowanych w drodze prywatyzacji. Od końca czerwca 2000 roku odnotowano spadek również w przypadku tych zobowiązań. Stabilny wzrost dotyczył jedynie zobowiązań gwarancyjnych od podmiotów niefinansowych, które na koniec 2001 roku były najważniejszą pozycją analizowanej grupy zobowiązań i stanowiły 27,9% zobowiązań pozabilansowych otrzymanych (rys. 9).

Najwyższą dynamiką w latach 1998–2001 charakteryzowały się zobowiązania pozabilansowe otrzymane od podmiotów niefinansowych dotyczące finansowania. Ich udział jednak w sumie zobowiązań pozabilansowych otrzymanych wyniósł na koniec 2001 roku jedynie 2,4%.

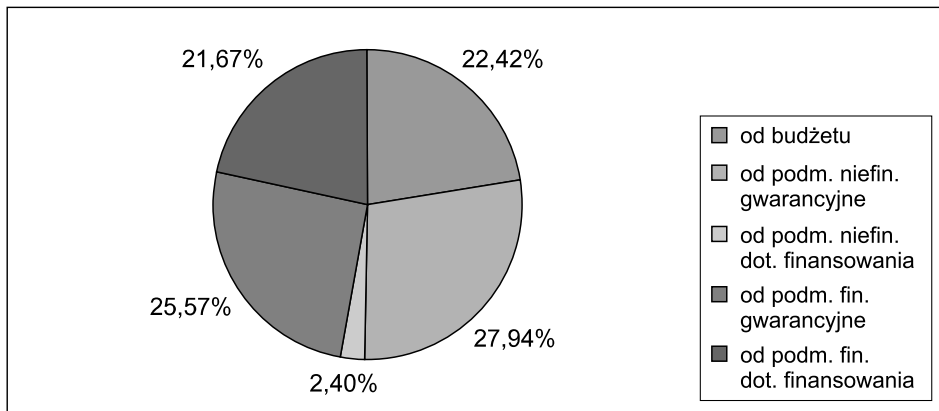
Bezpieczny Bank

Rysunek 8. Wzrost zobowiązań pozabilansowych otrzymanych w okresie 31.12.1997–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Rysunek 9. Struktura zobowiązań pozabilansowych otrzymanych według stanu na 31.12.2001 r.

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Zobowiązania pozabilansowe dotyczące operacji kupna–sprzedaży

Ze względu na to, iż najważniejsze w grupie pozycji dotyczących operacji kupna/sprzedaży (K/S) są operacje walutowe oraz operacje instrumentami finansowymi, które stanowiły na koniec 2001 roku łącznie ponad 80% wartości wszystkich zobo-

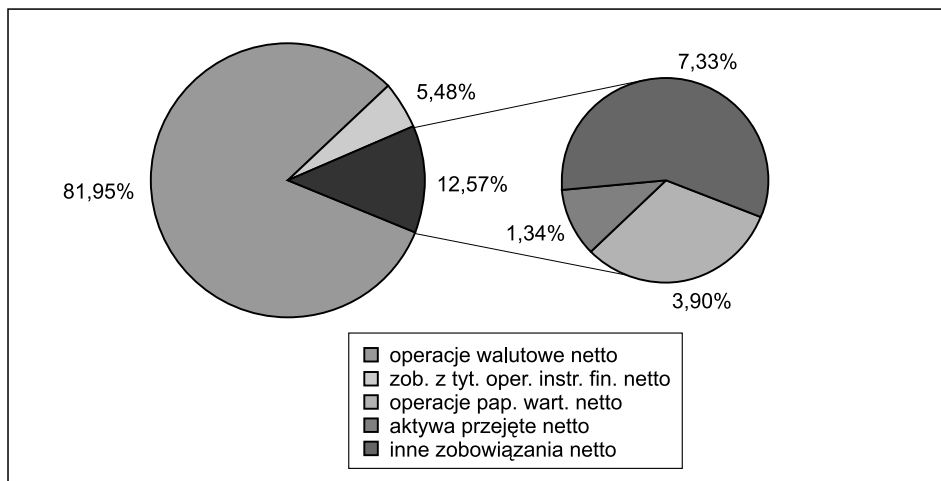

Konsultacje dla banków

Rysunek 10. Struktura operacji kupna/sprzedaży według stanu na 31.12. 1997 r.

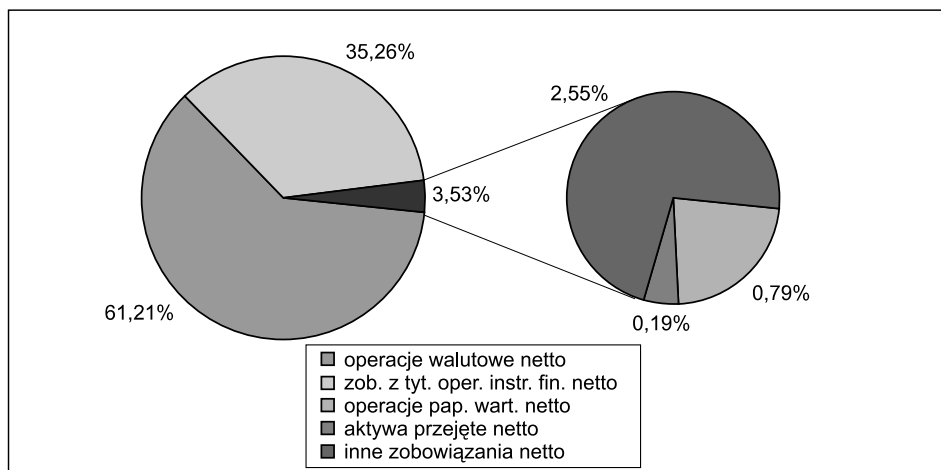

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

wiązań pozabilansowych, zmiany w tych grupach operacji były podobne do obserwowanych w przypadku zobowiązań pozabilansowych ogółem.

Na koniec 1997 roku znaczącą część operacji K/S stanowiły operacje wymiany (rys. 10). Istotne z punktu widzenia wartości były również inne zobowiązania, tj.

Rysunek 11. Struktura operacji kupna/sprzedaży według stanu na 31.12. 2001 r.

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

zobowiązania dotyczące wydanych i otrzymanych papierów wartościowych, z tytułu umów dzierżawy i najmu oraz innych o podobnym charakterze.

Na koniec analizowanego okresu największą co do wartości pozycją operacji K/S były również operacje wymiany. Ich udział w operacjach K/S zmniejszył się jednak w okresie grudzień 1997–grudzień 2001 roku o 20,7 punktu procentowego, co było rezultatem istotnego rozwoju operacji instrumentami pochodnymi, których większość księgowana jest w pozycji „operacje instrumentami finansowymi”⁵⁾. W latach 1997–2001 ta ostatnia wzrosła aż o 6.264,0%, zwiększając tym samym swój udział w operacjach K/S o 29,8 punktu procentowego do poziomu 35,3%.

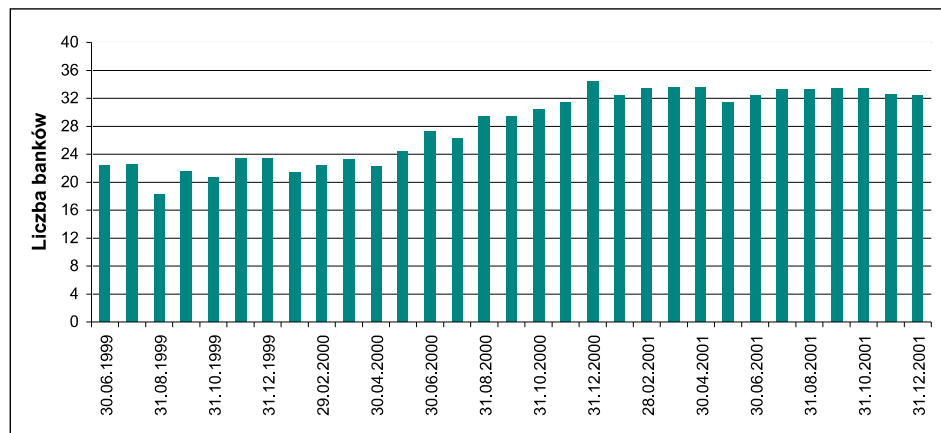
Pozycją o największym spadku znaczenia (poza operacjami wymiany) były inne zobowiązania, których udział zmniejszył się z 7,3% w grudniu 1997 roku do 2,6% na koniec 2001 roku.

Instrumenty pochodne

Ze względu na ujęcie w sprawozdawczości, szczegółowa analiza instrumentów pochodnych możliwa jest na podstawie danych dostępnych od czerwca 1999 roku. I tak, od połowy 1999 roku stopniowo zwiększało się znaczenie instrumentów pochodnych, a od końca 2000 roku można było zaobserwować systematyczny wzrost liczby banków dokonujących tych operacji. Po tym okresie liczba ta ustabilizowała się i mieściła się w przedziale od 40% do 50% populacji sektora banków komercyjnych (rys. 12).

Ograniczony podmiotowo zasięg stosowania tych instrumentów wynika z dwóch przyczyn. Po pierwsze, są to instrumenty złożone o zazwyczaj skomplikowanej wyliczeni. Po drugie, w przypadku instrumentów o charakterze spekulacyjnym wiąże się z nimi zwiększone ryzyko inwestycyjne.

Rysunek 12. Liczba banków wykazujących operacje instrumentami pochodnymi w okresie 30.06.1999–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Konsultacje dla banków

Na podstawie danych sprawozdawczych przesyłanych przez banki do NBP pochodne instrumenty finansowe można podzielić, stosując następujące kryteria:

- ❖ rodzaj instrumentu pochodnego,
- ❖ rodzaj instrumentu bazowego,
- ❖ charakter inwestycji
- ❖ oraz miejsce obrotu.

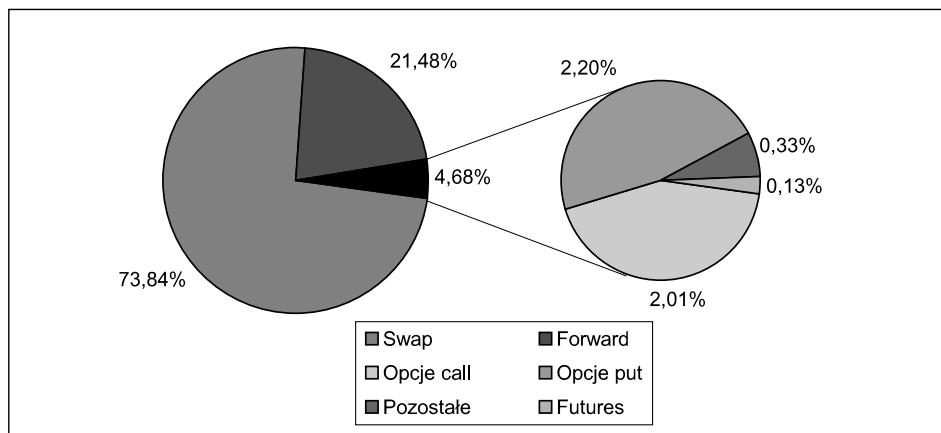
Instrumenty pochodne sklasyfikowane wg podanych wyżej kryteriów mogą być porównane jedynie przy wykorzystaniu ich wartości nominalnej. Bez informacji o kwotach depozytów zabezpieczających, cenie zakupu/sprzedaży i rozliczenia, wartości i zmienności (*volatility*) instrumentu bazowego czy dacie rozliczenia, niestety, nie można określić rzeczywistej wartości tych instrumentów oraz skali ryzyka podejmowanego przez bank. Porównanie takie więc jedynie w przybliżeniu charakteryzuje skalę zaangażowania banków w Polsce w operacje instrumentami pochodnymi.

Stosując kryterium rodzajowe, instrumenty pochodne dzieli się na instrumenty:

- ❖ swap⁶⁾,
- ❖ forward⁷⁾,
- ❖ futures⁸⁾,
- ❖ opcje put⁹⁾,
- ❖ opcje call,
- ❖ inne.

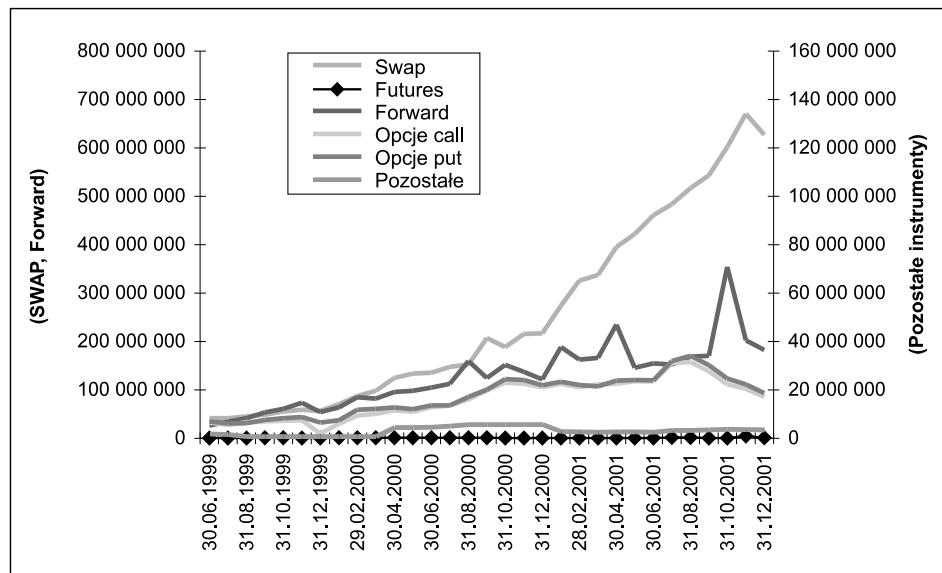
Tak na koniec czerwca 1999 roku, jak i na koniec 2001 roku wśród instrumentów pochodnych dominowały transakcje swap oraz forward. Według danych na dzień 30.06.1999 roku stanowiły one odpowiednio 50,1% oraz 32,3%, natomiast na koniec

Rysunek 13. Struktura instrumentów pochodnych według rodzaju – stan na 31.12.2001 r.

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Rysunek 14. Instrumenty pochodne według rodzaju w okresie 30.06.1999–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

2001 roku odpowiednio 73,9% oraz 21,5% wartości nominalnej instrumentów pochodnych ogółem (rys. 13).

W analizowanym okresie w największym stopniu zwiększyła się wartość nominalna wspomnianych dwóch instrumentów – ponad 14-krotnie dla swap oraz ponad 5-krotnie dla forward – w porównaniu z 168,3% wzrostem wartości nominalnej instrumentów pochodnych ogółem (rys. 14).

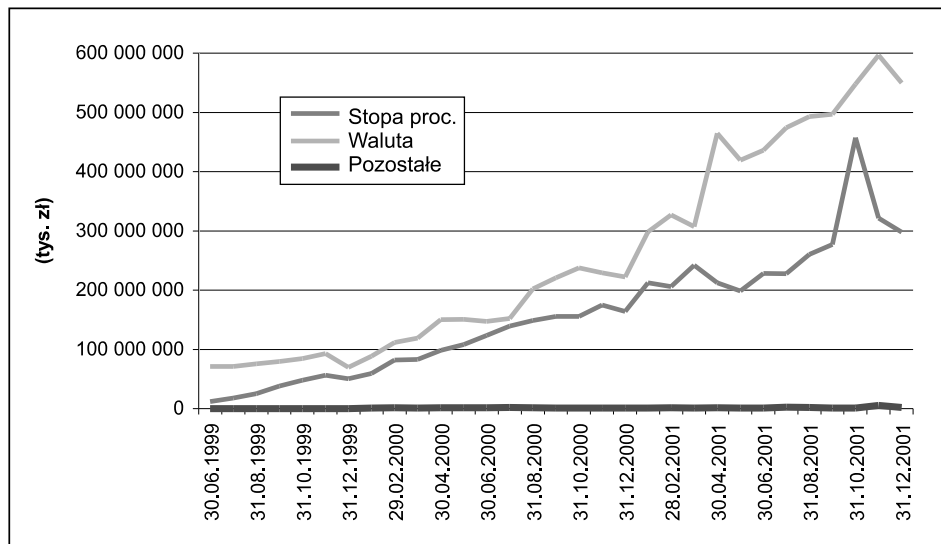
Stosując kryterium instrumentu bazowego, wyróżnia się instrumenty pochodne na¹⁰⁾:

- ❖ stopę procentową,
- ❖ walutę,
- ❖ papiery wartościowe,
- ❖ metale szlachetne
- ❖ i towary.

Ze względu na niewykazywanie przez banki instrumentów pochodnych na metale szlachetne i towary¹¹⁾ oraz mały udział instrumentów pochodnych na papiery wartościowe¹²⁾ pozycje te zostały zagregowane jako „pozostałe”.

Z rysunku 15 wynika, iż istnieją dwa instrumenty bazowe (waluty i stopy procentowe), na których oparte instrumenty pochodne stanowią ponad 99% wartości nominalnej instrumentów pochodnych ogółem. W całym analizowanym okresie, a szczególnie w 2001 roku, przeważały instrumenty oparte na walutach. Jest to zjawisko odmienne od obserwowanego na międzynarodowych rynkach finansowych, gdzie istot-

Rysunek 15. Instrumenty pochodne według instrumentu bazowego w okresie 30.06.1999–31.12.2001

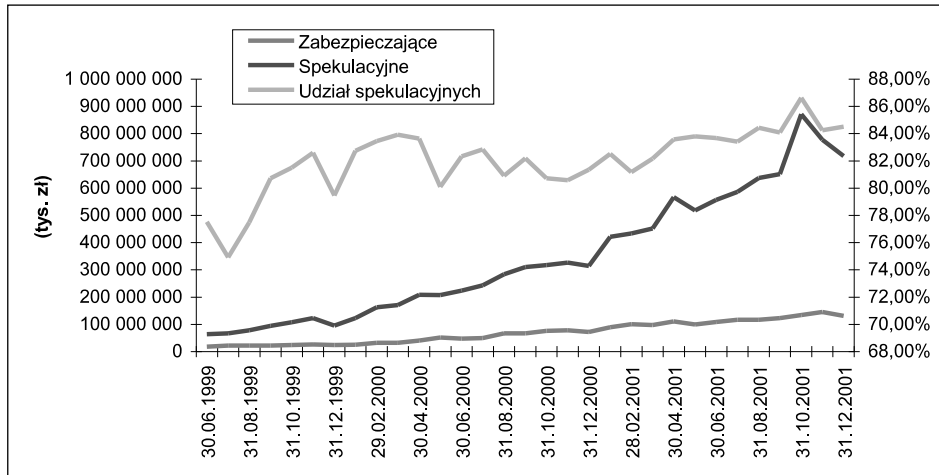
Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

nie większy wolumen transakcji dotyczy instrumentów opartych na stopie procentowej. Na przykład, według stanu na koniec 2001 roku w największych bankach amerykańskich 75% udział w wartości nominalnej instrumentów pochodnych miały instrumenty na stopę procentową¹³⁾. Odmienność struktury instrumentów pochodnych w bankach komercyjnych w Polsce może wynikać z kilku powodów. Po pierwsze, w danych wykazywanych w sprawozdawczości wszystkie transakcje, w których instrument bazowy jest denominowany w walutach obcych, zalicza się do transakcji walutowych. Wyjątkiem są swapy jednowalutowe na stopę procentową, które zalicza się do transakcji na stopę procentową. Po drugie, większość transakcji instrumentami pochodnymi w Polsce ma charakter spekulacyjny, a zmienność kursu walutowego jest istotnie większa od zmienności stóp procentowych, przez co również potencjalne zyski mogą być wyższe. Po trzecie obowiązujące do końca 2001 roku regulacje nadzorcze obligowały banki do limitowania w określony sposób ekspozycji na ryzyko walutowe, nie odnosząc się do jakichkolwiek składników ryzyka stopy procentowej. Zastosowanie instrumentów pochodnych na walutę ma wpływ na wielkość pozycji walutowej banków i pozwala na jej częściowe bądź całkowite domknięcie.

Ze względu na charakter inwestycji instrumenty pochodne można podzielić na¹⁴⁾: zabezpieczające oraz spekulacyjne.

W analizowanym okresie można zauważyć znacznie wyższą dynamikę transakcji instrumentami pochodnymi o charakterze spekulacyjnym niż o charakterze zabezpieczającym¹⁵⁾. Podczas gdy na koniec czerwca 1999 roku instrumenty spekulacyjne stanowiły 77,5% wartości nominalnej instrumentów pochodnych ogółem, to na koniec 2001 roku było to już 84,5% (w największych bankach amerykańskich udział

Rysunek 16. Instrumenty pochodne według charakteru inwestycji w okresie 30.06.1999–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

instrumentów pochodnych o charakterze spekulacyjnym wynosił ok. 50%). Największy udział operacji o charakterze zabezpieczającym w operacjach instrumentami pochodnymi ogółem wyniósł 25,1% (na koniec lipca 1999 roku), najmniejszy zaś – 13,4% (na koniec października 2001 roku). Warto zauważyć, iż większość operacji o charakterze zabezpieczającym stanowią instrumenty swap na stopę procentową oraz FRA¹⁶⁾.

Ze względu na miejsce obrotu instrumenty pochodne można podzielić na¹⁷⁾: giełdowe oraz pozagiełdowe.

W przypadku transakcji instrumentami pochodnymi w polskim sektorze bankowym operacje giełdowe mają znaczenie marginalne. Średni udział tych transakcji w transakcjach instrumentami pochodnymi ogółem wyniósł w okresie czerwiec 1999 roku – grudzień 2001 roku 0,06%. Najwyższy udział w tym okresie miał miejsce w maju 2000 roku i wyniósł 0,5%. Tak niski udział operacji giełdowych w operacjach instrumentami pochodnymi wynika przede wszystkim ze słabo rozwiniętego rynku giełdowego instrumentów pochodnych w Polsce, gdzie dostępne są futures na dolara amerykańskiego, euro, trzy indeksy giełdowe (WIG20, TECHWIG i MIDWIG) oraz akcje wybranych spółek.

Wynik wypracowany na pozycjach pozabilansowych i instrumentach pochodnych

Wynik na pozycjach pozabilansowych stawał się coraz ważniejszym składnikiem wyniku finansowego banków. Podczas gdy na koniec 1997 roku wyniósł on 218.906,3 tys. zł i stanowił poniżej 1,5% wyniku na działalności bankowej, to na

Konsultacje dla banków

koniec 2000 roku osiągnął już wartość 1.815.388,2 tys. zł, tj. 7,5% wyniku na działalności bankowej. Również w 2001 roku utrzymana została jego wysoka dynamika – na koniec tego roku wyniósł on 2.698.714,6 tys. zł i stanowił 10,1% wyniku na działalności bankowej. W tym okresie radykalnie zmieniła się jego struktura (tab. 2).

Tabela 2. Struktura wyniku na zobowiązaniach pozabilansowych wg stanu na 31.12.1997 r. i 31.12.2001 r.

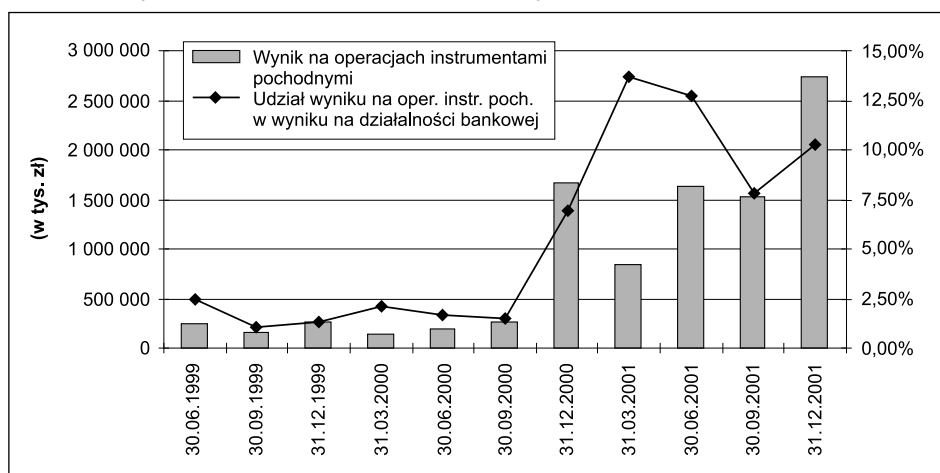
	Wartość (w tys. zł)		Zmiana	Struktura	
	31.12.1997	31.12.2001		31.12.1997	31.12.2001
Wynik na zobowiązaniach pozabilansowych, w tym:	218 906,32	2 698 714,55	1.132,82%	100,00%	100,00%
wynik na oper. poch. instr. fin.	81 515,28	2 741 329,89*	3.262,96%	37,24%	101,58%
wynik na prowizjach	84 134,45	139 061,70	65,29%	38,43%	5,15%
saldo rezerw (koszty-przychody)	-55 870,38	181 677,04	-425,18%	25,52%	-6,73%

* Łącznie z wynikiem na pochodnych instrumentach finansowych na walutę.

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Na koniec 1997 roku najważniejszym składnikiem wyniku na zobowiązaniach pozabilansowych był wynik osiągnięty na prowizjach (38,4% udziału w wyniku na zobowiązaniach pozabilansowych ogółem). Istotnym jego elementem było również wysokie ujemne saldo rezerw.

Rysunek 17. Wynik na operacjach instrumentami pochodnymi oraz jego udział w wyniku na działalności bankowej w okresie 30.06.1999–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Bezpieczny Bank

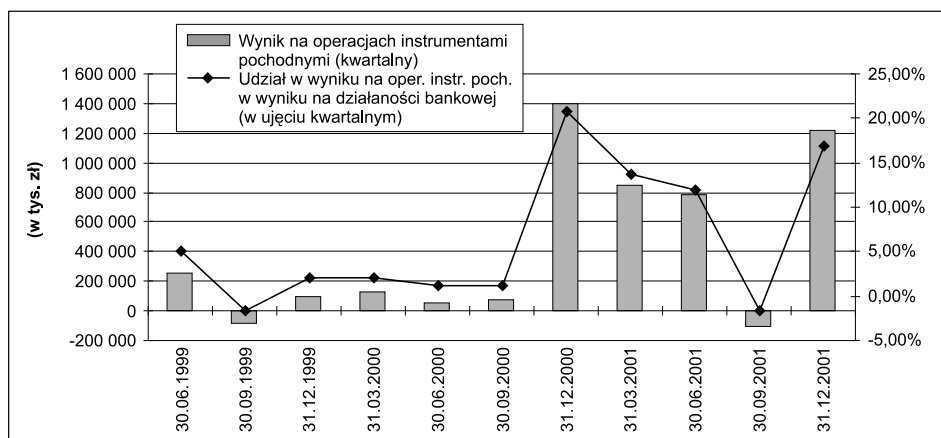

W ostatnich 4 latach diametralnie zmieniła się struktura wyniku na zobowiązaniach pozabilansowych. Udział wyniku na prowizjach spadł do 5,2% i był niższy niż dodatnie saldo rezerw na zobowiązania pozabilansowe. W efekcie wynik na operacjach pochodnymi instrumentami finansowymi stanowił na koniec 2001 roku prawie 102% wyniku na zobowiązaniach pozabilansowych ogółem.

Dokładne informacje na temat wyniku na operacjach pochodnymi instrumentami finansowymi są dostępne w sprawozdawczości od czerwca 1999 roku.

Wyniki osiągnięte na operacjach instrumentami pochodnymi stanowiły coraz większą część wypracowywanego przez banki wyniku finansowego. Do końca III kwartału 1999 roku w ujęciu narastającym stanowiły one poniżej 2,5% wyniku na działalności bankowej. Na koniec 2000 roku wzrosły do 6,9%, by najwyższy poziom (13,7%) osiągnąć na koniec I kwartału 2001 roku.

Rysunek 18. Wynik na operacjach instrumentami pochodnymi oraz jego udział w wyniku na działalności bankowej w okresie 30.06.1999–31.12.2001 (w ujęciu kwartalnym)

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

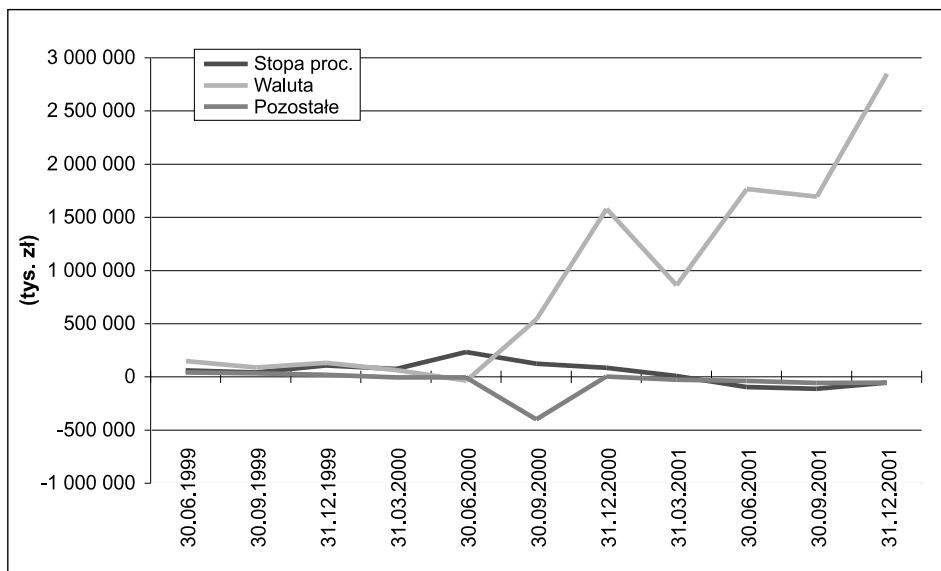
Istotnie wyższą zmienność udziału wyniku na operacjach instrumentami pochodnymi w wyniku na działalności bankowej odnotowano przy analizie tego wyniku w cyklach kwartalnych. Udział kształtował się w granicach od -1,7% w III kwartale 1999 roku do 20,7% wyniku na działalności bankowej w IV kwartale 2000 roku.

Stosunkowo największe korzyści osiągały banki na instrumentach pochodnych opartych na walucie. Wynik na nich wypracowany stanowił na koniec czerwca 1999 roku 60,0% wyniku na operacjach instrumentami pochodnymi ogółem. Od III kwartału 2000 roku można było zaobserwować jego istotny wzrost (rys. 17). Na koniec 2001 roku jego wartość wynosiła 2.849.352,9 tys. zł, co oznacza ponad 21-krotny wzrost w porównaniu z 1999 rokiem. Ponieważ banki poniosły stratę na operacjach instrumentami pochodnymi na stopę procentową i pozostałych instru-

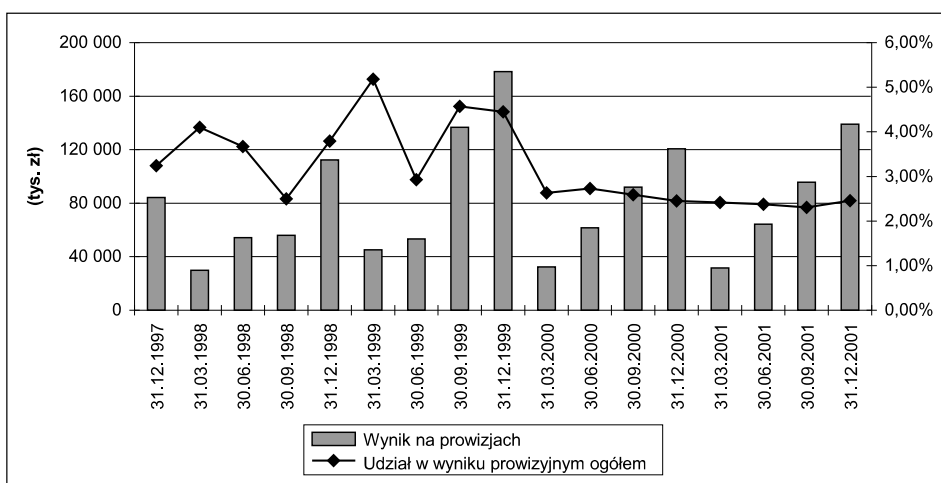
Konsultacje dla banków

Rysunek 19. Wynik na zobowiązaniach pozabilansowych w podziale na instrumenty bazowe w okresie 30.06.1999–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Rysunek 20. Wynik na prowizjach z zob. pozab. oraz jego udział w wyniku prowizyjnym w okresie 31.12.1997–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

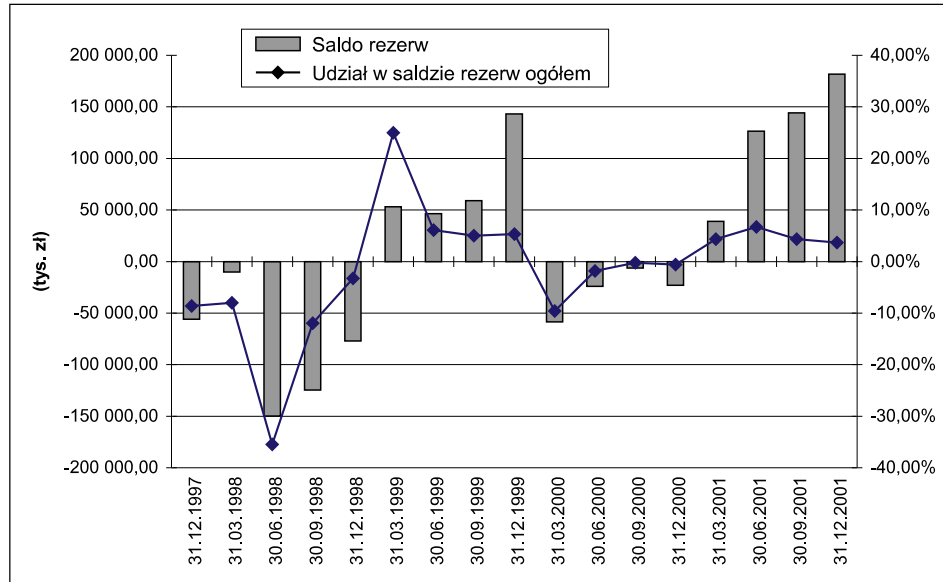
Bezpieczny Bank

---

mentach pochodnych, udział wyniku na instrumentach pochodnych na walutę w wyniku na instrumentach pochodnych ogółem wzrósł na koniec 2001 roku do 104,0%.

Spadek znaczenia wyniku na prowizjach od zobowiązań pozabilansowych był spowodowany wzrostem wyniku na pochodnych instrumentach finansowych. W latach 1998–2001 wynik na prowizjach wzrósł bowiem tylko o 65,3% w porównaniu z ponad 32-krotnym wzrostem wyniku na operacjach instrumentami pochodnymi. W latach 1997–1999 charakteryzował się on znaczną zmiennością. Jego udział w wyniku prowizyjnym ogółem wahał się w granicach od 2,5% (wrzesień 1998 roku) do 5,2% (marzec 1999 roku). W ciągu ostatnich 2 lat relacja ta obniżyła się i ustabilizowała na poziomie ok. 2,5%.

Rysunek 21. Saldo rezerw na zob. pozab. oraz jego udział w saldzie rezerw ogółem w okresie 31.12.1997–31.12.2001

Źródło: dane NBP; opracowanie własne.

Z powyższego rysunku (rys. 21) wynika, iż saldo rezerw na zobowiązania pozabilansowe miało istotny wpływ na saldo rezerw ogółem. Był on zróżnicowany w czasie. Do 31 grudnia 1998 roku oraz w 2000 roku banki wykazały ujemne saldo rezerw na zobowiązania pozabilansowe, co zmniejszyło saldo rezerw ogółem nawet o ponad 30% (wrzesień 1998 roku). W 1999 roku i w 2001 nastąpiło pogorszenie jakości zobowiązań pozabilansowych, co spowodowało wzrost udziału salda rezerw na zobowiązania pozabilansowe w saldzie rezerw ogółem nawet do 25,0% (marzec 1999 roku).

Podsumowanie

Zobowiązania pozabilansowe to jedna z najdynamiczniej rozwijających się sfer działalności banków. W latach 1998–2001 istotnie zmieniła się ich struktura. Na znaczeniu zyskały nowe instrumenty – instrumenty pochodne, straciły natomiast operacje tradycyjne – zobowiązania pozabilansowe udzielone i otrzymane. Tendencję tę obserwuje się nie tylko w Polsce, ale również na rynkach międzynarodowych.

Wynika to z:

- ❖ postępującego procesu rozwoju rynków finansowych na świecie;
- ❖ coraz większej różnorodności zagrożeń, na które inwestorzy, w tym banki, są narażeni;
- ❖ wzrostu konkurencji między rynkami: giełdowym i pozagiełdowym, w której efekcie nastąpiło znaczne zbliżenie oferty banków w obszarze instrumentów pochodnych do potrzeb inwestorów, co:
  - ułatwia aktywne zarządzanie ryzykiem, arbitraż i spekulację z jednej strony,
  - pozwala na dopasowanie się do specyficznych potrzeb innych inwestorów (rynek pozagiełdowy) z drugiej strony;
- ❖ rozwoju techniki i spadku kosztów transakcyjnych;
- ❖ wzrostu bezpieczeństwa kontraktów tak na regulowanym, jak i nieregulowanym rynku instrumentów pochodnych;
- ❖ postępu w dziedzinie modeli wyceny instrumentów pochodnych;
- ❖ pojawienia się nowych kanałów ich dystrybucji (np. Internet).

Spośród analizowanych rodzajów pozycji pozabilansowych sektora banków komercyjnych najważniejsze – z punktu widzenia bezpieczeństwa – są udzielone zobowiązania pozabilansowe oraz instrumenty pochodne. Pogorszenie jakości bądź konieczność realizacji udzielonego zobowiązania pozabilansowego¹⁸⁾ wymaga tworzenia rezerw celowych, co obniża wyniki finansowe banków. W okresie spowolnienia wzrostu gospodarczego prawdopodobieństwo pogorszenia jakości zobowiązań pozabilansowych udzielonych względnie ich realizacji wzrasta. Instrumenty pochodne dają duże możliwości w zakresie zarządzania ryzykiem bankowym, przy czym ich stosowanie – głównie do celów spekulacyjnych – powoduje, że bank, wykorzystując wysoką dźwignię, jest narażony na relatywnie duże straty w przypadku niesprawdzenia się jego przewidywań odnośnie do kształtowania się sytuacji na rynku.

Rewolucja, jaka dokonała się na światowym rynku instrumentów pochodnych w ostatnich kilkunastu latach, nie pociągnęła za sobą odpowiednich zmian w zasadach rachunkowości. Wprawdzie powstały nowe standardy, ale budzą one jeszcze wiele kontrowersji związanych chociażby z zasadami określania tzw. wartości godziwej instrumentu w zależności od jego przeznaczenia, ujmowania strat, ujmowania transakcji wewnątrz grupy bankowej czy zachowania przejrzystości sprawozdań finansowych. Należy w najbliższym czasie oczekiwać ożywienia działań na szczeblu międzynarodowym w celu wypracowania powszechnie akceptowanych standardów rachunkowości i ewidencji instrumentów pochodnych. W Polsce od 2002 roku obowiązuje Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 roku w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu pre-

zentacji instrumentów finansowych, które jest wzorowane na międzynarodowych standardach.

W najbliższych latach w Polsce należy się spodziewać dalszego wzrostu znaczenia operacji instrumentami pochodnymi, kosztem tradycyjnych składników zobowiązań pozabilansowych. Ważną rolę mogą odgrywać pochodne instrumenty kredytowe, które nie są jeszcze dobrze znane na polskim rynku. Ze względu na ograniczenia kadrowe oraz techniczne nie należy oczekiwać istotnego wzrostu liczby banków angażujących się w te operacje. Z tych samych powodów nadal będą dominować tu duże banki korporacyjne, szczególnie z przeważającym kapitałem zagranicznym. Pewne ryzyko może stanowić zbyt duże uzależnienie wyników niektórych banków od wyników osiągniętych na zobowiązaniach pozabilansowych, przede wszystkim na operacjach instrumentami pochodnymi, w przypadku bowiem złego wycucia sytuacji na rynku „dźwignia” zadziała znacząco na ich niekorzyść.

Przypisy

- ¹⁾ W latach 70. i 80. wypłacalność banków w krajach wysoko rozwiniętych była szacowana na podstawie wskaźników, w których – w uproszczeniu mówiąc – wartość kapitałów własnych była odnoszona do wartości aktywów.
- ²⁾ Zob. Basle Committee on Banking Supervision, „The management of banks off-balance-sheet exposures”, Basle, March 1986 (www.bis.org).
- ³⁾ Zob. Basle Committee on Banking Supervision, „International convergence of capital measurement and capital standards”, Basle, July 1988 (www.bis.org).
- ⁴⁾ Są to: zobowiązania pozabilansowe udzielone, otrzymane, operacje papierami wartościowymi oraz aktywa przejęte.
- ⁵⁾ Pozostałe księgowane są w pozycji operacje walutowe.
- ⁶⁾ Swap jest umową pomiędzy dwiema stronami (lub większą liczbą stron) dotyczącą wymiany zobowiązań lub przychodów odsetkowych w tej samej bądź różnych walutach.
- ⁷⁾ Kontrakt typu forward jest umową między dwoma stronami o sprzedaż lub nabycie ustalonej przez kontrahentów ilości instrumentu finansowego po cenie ustalonej przez strony w dniu zawarcia kontraktu.
- ⁸⁾ Kontrakt typu futures jest umową między dwoma stronami o sprzedaż lub nabycie standardowej ilości konkretnego instrumentu finansowego po cenie ustalonej przez strony w dniu zawarcia kontraktu.
- ⁹⁾ Opcja to umowa, która przyznaje kupującemu prawo sprzedaży (put) lub zakupu (call) pewnej ilości instrumentu finansowego po określonej cenie i w określonym terminie (opcja europejska) lub do określonego terminu (opcja amerykańska) w zamian za zapłaconą przez odbiorcę premię sprzedającemu.
- ¹⁰⁾ Jako odrębna kategoria nie są wydzielone derywaty kredytowe (np. swapy kredytowe, opcje kredytowe), które można uznać za najdynamiczniej rozwijający się segment rynku instrumentów pochodnych. ISDA (International Swaps and Derivatives Association) bada znaczenie tych instrumentów dopiero od połowy 2001 roku (www.isda.org).
- ¹¹⁾ Instrumenty te są popularne w krajach o rozwiniętych rynkach towarowych (np. Stany Zjednoczone i Wielka Brytania). W Polsce zostały one wyszczególnione w sprawozdawczości ze względu na konieczność jej dostosowania do standardów międzynarodowych oraz ze względu na wyodrębnienie ryzyka surowców w pomiarze adekwatności kapitałowej.
- ¹²⁾ Część transakcji pochodnymi instrumentami finansowymi jest realizowana przez domy maklerskie i nie jest wykazywana w sprawozdaniach banków.

Konsultacje dla banków

- ¹³⁾ Dane dostępne na: www.ffiec.gov
- ¹⁴⁾ W sprawozdawczości nie wyszczególniono transakcji o charakterze arbitrażowym.
- ¹⁵⁾ Według Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR) instrumentem zabezpieczającym jest instrument kompensujący w co najmniej 90% wynik z instrumentu zabezpieczającego.
- ¹⁶⁾ Forward Rate Agreement.
- ¹⁷⁾ W sprawozdawczości nie wyodrębniono instrumentów notowanych na regulowanym rynku pozagiełdowym.
- ¹⁸⁾ Zrealizowane zobowiązania pozabilansowe stają się należnościami zagrożonymi.